demos

Jaargang 27
Mei 2011

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

4

inhoud

1 **Dakloos in Nederland**
4 Eén op de tien 'jonge' bruiden is 40-plus
4 Drie kwart van bevallingen in ziekenhuis
5 **De man als blok aan het been van vrouwelijke arbeidsmigranten?**
5 Dit jaar 7 miljard inwoners
7 Religieuze jongeren in de minderheid
8 Verschillen in kindertal
8 **Demografisch beleid in Europa**
10 Verschillen in vergrijzing
11 Ruim 12 miljard euro aan nalatenschappen
12 Ouders hebben meer tijd voor kinderen

Foto: Stockxchng/GhostGuest

Dakloos in Nederland

MONIEK COUMANS

Over aantallen en kenmerken

Actuele en betrouwbare cijfers over het aantal daklozen op nationaal niveau ontbreken al jaren. De cijfers die er zijn variëren nogal afhankelijk van de gebruikte methode en de afbakening. Dit artikel gaat in op de vraag of dakloosheid nog een rol speelt in onze maatschappij en zo ja, over welke groep we het dan eigenlijk hebben.

Elke winter als de temperatuur onder het vriespunt zakt, besteden de media aandacht aan daklozen. Hoewel ze daardoor wel in de belangstelling staan, leven ze in de marge van de samenleving. Het zicht op deze groep is hierdoor beperkt en er is weinig bekend over haar omvang. In de landelijke registers, zoals de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA), zijn daklozen doorgaans niet als zodanig te herkennen. Terwijl ze in de ene gemeente in plaats van een adres een puntje krijgen, krijgen ze in de andere gemeente het gemeentehuis als woonadres aangewezen. Bovendien is er een categorie daklozen, die wel op een normaal woonadres staat ingeschreven, maar daar in werkelijkheid niet woont. Doordat de daklozen niet als zodanig in de registers zijn te identificeren, valt deze groep buiten het bereik van onderzoek op basis van bevolkingsenquêtes en is het moeilijk om met de gebruikelijke waarnemingsmethoden zicht te krijgen op deze sociaal kwetsbare groep.

In het verleden zijn enkele schattingen van de omvang van de daklozengroep gemaakt, maar deze zijn niet actueel en lopen afhankelijk van de gebruikte methode en definitie van de doelgroep nogal uiteen. In het meest actuele onderzoek werd het totale aantal dak- en thuislozen in Nederland geschat op ongeveer 15.000, terwijl oudere schattingen op aantallen uitkomen tussen de 17.500 en de 34.000.

In 2006 werd het Plan van Aanpak Maatschappelijke Opvang gestart in de vier grote steden (Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht), met als doel de situatie van daklozen te verbeteren en tegelijkertijd de overlast terug te dringen. In 2008 is deze aanpak uitgebreid naar alle overige 39 centrumgemeenten en zijn in de zogenoemde

Foto: Stockxchng/haloocyn

Stedelijke Kompassen plannen gepresenteerd over de bestrijding van dakloosheid. Zeer recent is, door het Rijk en de vier grote steden, de tweede fase van het plan van aanpak gestart. Dit is gericht op het voorkómen van dakloosheid, het naar de opvang brengen van degenen die nog dakloos zijn en het weer meedoen van de daklozen die de opvang bezoeken. In het kader van dit beleid zijn voor diverse gemeenten wel betrouwbare schattingen gemaakt, maar een actuele en betrouwbare schatting van het aantal daklozen op nationaal niveau ontbreekt. Het plan van aanpak is mede door het Rijk ingezet, wat kennis over daklozen op landelijk niveau ook voor de nationale politiek relevant maakt.

DE VANGST-HERVANGSTBENADERING

Voor de schatting van de omvang van de populatie daklozen is de vangst-hervangst methode toegepast. Deze methode komt oorspronkelijk uit de biologie, waar ze wordt gebruikt om de populatieomvang van bepaalde diersoorten te schatten. Daarbij worden op twee of meer plaatsen steekproeven getrokken en wordt aan de hand van de overlap tussen de steekproeven het totaal aantal geschat.

Ter illustratie: stel dat een steekproef (eerste vangst) van 50 mussen wordt getrokken uit een bepaalde populatie. De gevangen vogels worden geringd en teruggeplaatst. Na een tijd wordt er een tweede steekproef (vangst) van 40 uit dezelfde populatie getrokken. Vervolgens wordt gekeken hoeveel van de dieren uit de tweede vangst een ringetje hebben. Dit zijn er bijvoorbeeld 20. Er wordt aangenomen dat het aandeel geringde dieren in de hervangst een zuiver beeld geeft van het aandeel geringde dieren in de totale populatie. Met een eenvoudige formule is nu de totale mussenpopulatie te schatten, namelijk:

(eerste vangst * tweede vangst) / aantal gemerkte dieren in tweede vangst.

Er zijn in dit voorbeeld dus ((50*40)/20=) 100 mussen (Sikkel et al. 2006).

Tegenwoordig wordt deze methode ook buiten de biologie breed toegepast. In de sociale wetenschappen wordt doorgaans gebruik gemaakt van registers in plaats van feitelijke steekproeven. Door gebruik te maken van de verhouding tussen de geobserveerde aantallen in de registers en de overlap tussen de registers, wordt het deel dat niet in de registers staat erbij geschat.

Voor de schatting die in dit artikel wordt beschreven is gebruik gemaakt van drie registers, namelijk een register gebaseerd op adressen voor maatschappelijke opvang, een register met daklozen die een uitkering ontvangen en een register met daklozen die instellingen voor alcohol en drugs bezoeken (Landelijk Alcohol en Drugs Informatie Systeem, Stichting Informatievoorziening Zorg). Voor de koppeling werd gebruik gemaakt van de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA).

Wie zijn 'de daklozen'?

Gaat het bij de nagenoeg verdwenen daklozen in de grote steden, waarover het landelijk kennisinstituut voor geestelijke gezondheidszorg, verslavingszorg en maatschappelijke zorg, het Trimbos-instituut, op 16 juni 2010 berichtte, om dezelfde categorie als de 35.000 tot 40.000 daklozen die er volgens een bericht in Trouw op 18 juni 2010 in heel Nederland waren?

In Europa is sinds enige tijd de zogenoemde Ethos-typologie gangbaar (European Typology of Homelessness and Housing Exclusion), waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen dakloosheid, thuisloosheid, instabiele huisvesting en ontoereikende huisvesting. In Nederland wordt sinds een aantal jaren onderscheid gemaakt tussen feitelijk daklozen en residentieel daklozen. Bij feitelijk daklozen gaat het om de 'echte' daklozen; personen die vooral op straat slapen (de buitenslapers), maar ook om mensen zonder vaste verblijfplaats die op laagdrempelige opvang, vrienden, familie en kennissen zijn aangewezen en geen garantie hebben op een slaapplek voor de komende nacht. Residentieel daklozen staan ingeschreven in instellingen voor maatschappelijke opvang.

Dit artikel gaat over de *feitelijk* daklozen, die in overeenstemming met de definitie van Wolf et al. (2002) als volgt wordt gedefinieerd:

- mensen die leven op straat of andere openbare ruimte, zonder vaste verblijfplaats;
- mensen die kortdurend gebruik maken van de nachtopvang of laagdrempelige opvang; en
- mensen die op niet-structurele basis bij familie of vrienden slapen, zonder vaste verblijfplaats.

Naast de definiëring is ook de afbakening ten opzichte van andere moeilijk waarneembare groepen, zoals bewoners van instellingen en tehuizen, asielzoekers, vluchtelingen en illegalen, een specifiek aandachtspunt. In welke mate overlappen deze groepen elkaar? In figuur 1 is te zien dat de populatie daklozen een overlap vertoont met alle andere genoemde groepen. In de figuur wordt in verband met de overzichtelijkheid geen onderscheid gemaakt tussen feitelijk daklozen, residentieel daklozen en marginaal gehuisvesten. Het spreekt voor zich dat alle daklozen zowel autochtoon als allochtoon kunnen zijn. De overlap tussen bewoners van instellingen en tehuizen geldt echter alleen voor residentiële daklozen, omdat daar ook mensen in tehuizen en opvangcentra onder vallen. Tot slot zullen zowel asielmigranten (vluchtelingen en asielzoekers) als illegalen door de aard van hun bestaan vaak feitelijk dakloos zijn.

De Nederlandse dakloze: een 40-jarige ongehuwde man

De omvangschatting voor peildatum 1 januari 2009 komt neer op een totaal aantal van bijna 18.000 feitelijk daklozen in de leeftijd van 18 tot 65 jaar. Deze schatting is gebaseerd op een statistisch model waarin naast informatie over drie registers ook gegevens over geslacht, leeftijd, herkomst en verblijfplaats (al dan niet in de grote steden) zijn opgenomen (zie kader).

Uit een vergelijking van de verdeling van deze kenmerken binnen de groep feitelijk daklozen met die van de Nederlandse bevolking als geheel blijkt dat de samenstelling van de populatie feitelijk daklozen sterk afwijkt (figuur 2). De daklozen

worden gekenmerkt door een oververtegenwoordiging van mannen, 30- tot 50-jarigen, ongehuwden en niet-westerse allochtonen, terwijl vrouwen, 50-plussers en gehuwden zijn ondervertegenwoordigd. De aandelen westerse allochtonen en 18- tot 30-jarigen wijken niet noemenswaardig af van die in de Nederlandse bevolking. Het profiel van de daklozen ziet er als volgt uit:

- 80 procent van de populatie daklozen is man, tegenover 47 procent landelijk;
- 57 procent is tussen de 30 en 50 jaar, met een gemiddelde van 40 jaar, tegenover 46 procent 30-50-jarigen landelijk;
- 70 procent van de daklozenpopulatie is ongehuwd, tegen bijna 40 procent landelijk;
- 6 procent is gehuwd, tegen ongeveer de helft van de Nederlandse bevolking;
- 36 procent is niet-westers allochtoon, tegen 11 procent landelijk.

Hoewel de overgrote meerderheid van de daklozen uit mannen bestaat, zijn toch twee op de tien daklozen vrouwen. Vrouwelijke daklozen zijn, met ruim 30 procent, relatief vaak tussen de 18 en 30 jaar oud. Bij dakloze mannen gaat het om 20 procent (figuur 3). Ook zijn de vrouwen minder vaak van niet-westers allochtone herkomst dan de mannen. Met een kwart was het aandeel niet-westerse allochtonen ook onder hen wel aanmerkelijk hoger dan bij de totale bevolking.

Daklosheid speelt vooral in de vier grote steden; één op de drie daklozen verblijft in Amsterdam, Rotterdam, Den Haag of Utrecht. Deze daklozen zijn, vergeleken met die in de rest van het land, relatief ouder en vaker niet-westers allochtonen.

Tot slot en voor de toekomst

In antwoord op de vraag in de titel van dit artikel kan worden gesteld dat we het hebben over bijna 18.000 feitelijk daklozen in Nederland. Dit komt neer op 17 daklozen per 10.000 inwoners. Of dit veel of weinig is vergeleken met omringende landen is, door problemen met definiëring en afbakening, moeilijk te zeggen. Veel Europese landen werken nu wel volgens hetzelfde definiëringsprincipe (de Ethostypologie). Dit betekent echter niet dat alle landen cijfers beschikbaar hebben over alle verschillende soorten dak- en thuislozen. Zo blijkt uit een overzicht van alle Europese landen die volgens hetzelfde definiëringsprincipe als onderhavig onderzoek werken dat er slechts van enkele landen bekend is hoeveel daklozen bij vrienden of familie verblijven. Een zuivere vergelijking van het aantal daklozen in Nederland is daardoor nog niet mogelijk.

De geschatte groep is breder dan de bijna verdwenen groep buitenslapers in de grote steden waar het onderzoek van het Trimbosinstituut over ging, maar minder breed dan de categorie van 35.000 tot 40.000 daklozen waar Trouw over berichtte. Die laatste groep heeft hoogstwaarschijnlijk betrekking op gegevens over opvangvoorzieningen. Zo spreekt de Federatie Opvang in een persbericht op 2 december 2010 over 54.000 kwetsbare mensen die jaarlijks een beroep doen op de voorzieningen in de maatschappelijke opvang. Deze gegevens betreffen niet alleen de feitelijk daklozen, maar ook mensen die in voorzieningen voor begeleid wonen verblijven en mensen die langdurig en structureel verblijven in woonvoor-

Figuur 1. Overlap tussen de groepen

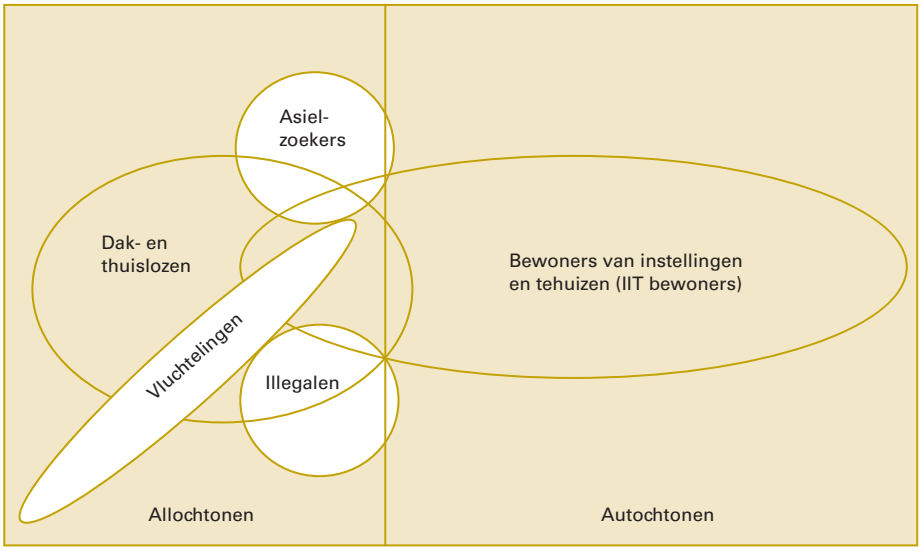

De kleine overlap van de cirkel asielzoekers en de cirkel illegalen met de categorie autochtonen betreft allochtonen van de derde generatie, de kleinkinderen van illegalen of van personen die een verzoek om toelating als vluchteling hebben ingediend. Het gaat hierbij om een zeer klein aantal.

Bron: CBS.

Figuur 2. Nederlandse bevolking en daklozen (18-64 jaar) naar geslacht, leeftijd, burgerlijke staat en herkomst, 2009

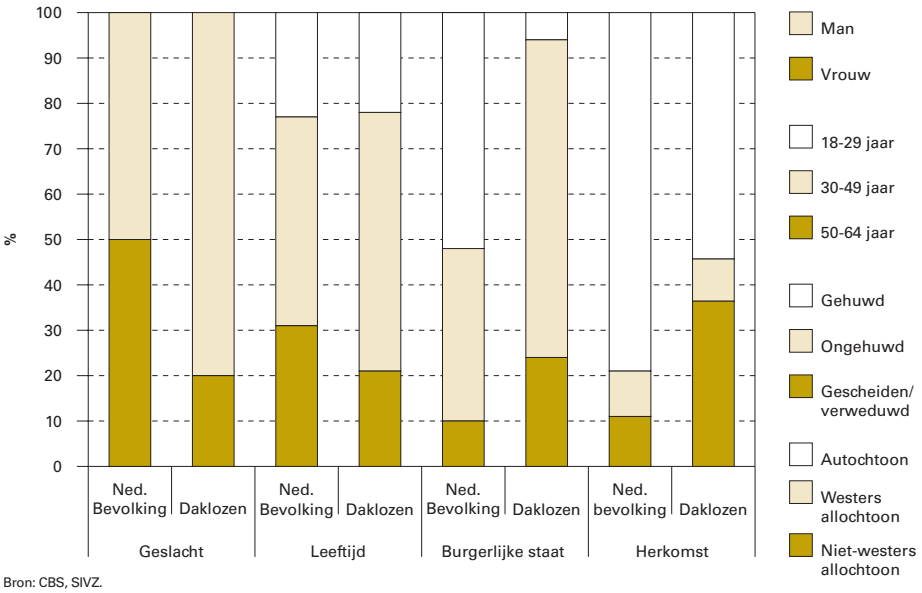

Bron: CBS, SIVZ.

Figuur 3. Daklozen in Nederland van 18 tot 65 jaar naar herkomst en geslacht, 2009

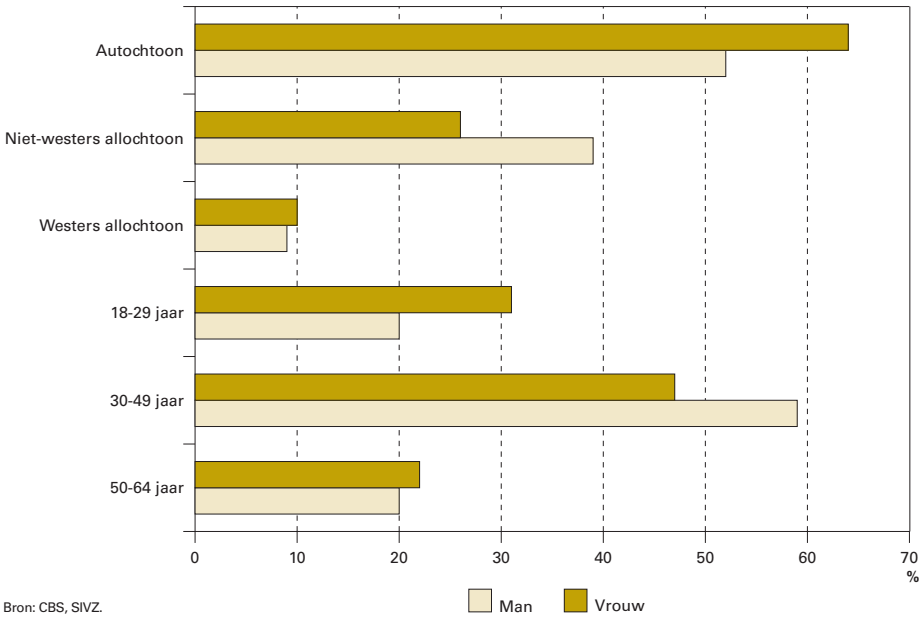

Bron: CBS, SIVZ.

Foto: Stockxchng/soozone

zieningen voor maatschappelijke opvang. Hieronder vallen ook de zogenoemde zwerfjongeren en vrouwen met of zonder kinderen die in verband met huiselijk geweld worden opgevangen. Terecht wordt in het persbericht opgemerkt dat het aantal van 18.000 feitelijk daklozen niets zegt over het aantal mensen dat aan de rand van dakloosheid staat. Dat aantal is veel hoger, wat de beleidsrelevantie alleen maar vergroot. Beleid zou er niet alleen op gericht moeten zijn om, bij voorkeur onder barre winterse omstandigheden, het aantal van 18.000 omlaag te krijgen, maar ook op het voorkomen dat nieuwe en andere mensen een langdurige loopbaan als dakloze tegemoet gaan. Dit sluit aan bij het recent ingezette plan van aanpak door het Rijk en de vier grote gemeentes dat zich vooral richt op preventie van dakloosheid.

Herhaling van de schatting over enkele jaren is van belang om te zien of het huidige beleid zijn vruchten afwerpt in die zin dat het aantal feitelijk daklozen afneemt. Daarnaast is het van belang om in toekomstig onderzoek de leefsituatie van daklozen te onderzoeken. Meer informatie over de (ervaren) gezondheid, veiligheid, maatschappelijke participatie en sociale contacten van deze groep zal, meer nog dan het vaststellen van de omvang ervan, handvaten bieden voor het beleid. Een laatste aanbeveling voor de toekomst is om meer inzicht te krijgen in de kwetsbare groep die op de rand van dakloosheid leeft. In dergelijk onderzoek zal niet alleen moeten worden gekeken naar het al dan niet hebben van een dak boven het hoofd, maar ook naar een gebrek aan maatschappelijke participatie, sociale grondrechten, toegang tot instanties en afbrokkelende waarden en normen. Kortom, het hele scala aan factoren die de aansluiting bij onze maatschappij belemmeren. De weg naar dakloosheid loopt immers niet zelden via het pad van sociale uitsluiting.

Foto: Stockxchng/peleda

Voor meer informatie over de vangst-hervangst- methode, het statistisch model en de kwaliteit van de bevindingen wordt verwezen naar Coumans, A.M, P. van der Heijden, M. Cruyff, J. Wolf en H. Schmeets (2010), Dakloos in Nederland. *Bevolkingstrends*, 58(4), pp. 55-60. Heerlen/Leidschenveen: CBS.

LITERATUUR:

- Bruin, D. de, C. Meijerman en H. Verbraeck (2003), *Zwerven in de 21ste eeuw: een exploratief onderzoek naar geestelijke gezondheidsproblematiek en overlast van dak- en thuislozen in Nederland.* Utrecht: Centrum voor Verslavingsonderzoek.
- Coumans, A.M, P. van der Heijden, M. Cruyff, J. Wolf en H. Schmeets (2010), Dakloos in Nederland. *Bevolkingstrends*, 58(4), pp. 55-60. Heerlen/Leidschenveen: CBS.
- Edgar, B. (2009), *European review of statistics on homelessness.* Brussel: European Federation of national organisations working with the homeless, FEANTSA.
- Heyendael, P.H.J.M. en H.G. Brouwers (1989), Mensen in de marge in soorten en maten. *Tijdschrift voor Sociale Gezondheidszorg*, 8, pp. 4-8.
- Maas, M. en M. Planije (2009), *Monitor Plan van Aanpak Maatschappelijke Opvang. Rapportage 2009: Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en Utrecht.* Utrecht: Trimbos-instituut.
- Planije, M, M. Maas en W. Been (2010), *Monitor stedelijk kompas 2009. Plan van aanpak maatschappelijke opvang in 39 centrumgemeenten.* Utrecht: Trimbos-instituut.
- Schmeets, H., C. Reep en G. Snijkers (2003), Afbakenen van moeilijk waarneembare bevolkingsgroepen. *Bevolkingstrends*, 51(3), pp. 62-68.
- Sikkel, D., P.G.M. van der Heijden en G. van Gils (2006), *Methoden voor omvangschattingen van verborgen populaties, met name illegalen.* Meppel: Boom Juridische Uitgevers.
- VNG (1990), *Dak- en thuislozen. Aantallen, opvang en gemeentelijk beleid; een inventariserend onderzoek.* Vereniging voor Nederlandse Gemeenten, afdeling Sociaal-Geografisch en Bestuurskundig Onderzoek.
- Wolf, J., M. Zwikker, S. Nicholas, H. van Bakel en D. Reinking (2002), Op achterstand. Een onderzoek naar mensen in de marge van Den Haag. Trimbos-instituut, Utrecht.

Dr. A.M. Coumans, Centraal Bureau voor de Statistiek, e-mail: m.coumans@cbs.nl

Foto: Morguefile/jkt de

demodata

EÉN OP DE TIEN 'JONGE' BRUIDEN IS 40-PLUS

In 2010 was één op de tien vrouwen die voor het eerst trouwden boven de 40 jaar. In 1980 gold dit voor één op de 100 'jonge' bruiden. Omdat steeds meer paren eerst ongehuwd samenwonen, wordt het huwelijk steeds vaker uitgesteld. De gemiddelde leeftijd van vrouwen bij de huwelijkssluiting stijgt gestaag. Dit geldt in het bijzonder voor de leeftijd waarop vrouwen voor het eerst trouwen. Deze is de afgelopen 30 jaar toegenomen van 23 tot 30 jaar. In 2010 trouwden bijna 6.000 vrouwen van boven de 40 voor het eerst. In 1980 waren dit er 800. Drie kwart van de vrouwen was toen jonger dan 25 jaar bij de eerste huwelijkssluiting. Nu is dit een op de vijf. Bruid en bruidegom zijn tegenwoordig ouder omdat ze vaak eerst een tijdje ongehuwd hebben samengewoond. Dit geldt voor vier op de vijf stellen die in de periode 2000-2008 voor het eerst trouwden. Onder paren die niet tot een kerkelijke gezindte behoren of rooms-katholiek zijn is dit zelfs 90 procent. Bij islamitische paren komt ongehuwd samenwonen relatief weinig voor. Ruim de helft van de vrouwen is niet getrouwd als ze moeder worden. Ook dit aandeel neemt al jaren toe. Het aandeel met kinderen was het grootst onder bruidsparen zonder kerkelijke gezindte. Islamitische paren waren juist vaak kinderloos bij hun eerste huwelijk. (CBS)

DRIE KWART VAN BEVALLINGEN IN ZIEKENHUIS

In 2010 werden in Nederland 184.000 kinderen geboren, de meeste van hen in het ziekenhuis. Gemiddeld drie kwart van de bevallingen vindt in het ziekenhuis plaats, een kwart thuis, 0,5 procent elders, bijvoorbeeld in een geboortehotel of in de auto op weg naar het ziekenhuis. Vergeleken met andere landen is het aandeel thuisbevallingen hoog. Het is wel afgenomen. In de jaren 1989/1991 lag het aandeel thuisbevallingen nog op 38 procent. Ongeveer een derde van de ziekenhuisbevallingen was in de jaren 2007/2009 poliklinisch. (CBS)